

Ивана Ј. Вучина Симовић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хисторијску

ЖИВОТ И ДЕЛО ХАЈИМА С. ДАВИЧА (1854–1918) ИЗМЕЂУ СЛАВЕ И ЗАБОРАВА²

У овом раду се разматрају најважнији аспекти биографије и разноврсне интелектуалне заоставштине Хајима С. Давича, првог јеврејског писца и културног радника у београдској и српској средини. На основу критичке анализе расположиве архивске грађе и штампаних текстова из српске периодике с краја XIX и почетка XX века, као и све бројније секундарне литературе, читаоцу се нуди систематичан осврт на најважније податке о животу и делу овог свестраног интелектуалца. Такође, овим радом се настоји да се представљени подаци сместе у одговарајући културно-историјски контекст јер само на тај начин они могу бити од користи садашњим и будућим истраживачима који проучавају како живот и дело овог аутора, тако и преломни период у српској култури и историји у којем је он деловао.

Кључне речи: Хајим С. Давичо, Сефарди у Београду, Јалија, модернизација, еманципација, српска периодика, фолклор, преводна књижевност, интеграција, културна асимилација

1. Увод

У нашој научној и стручној јавности позната је чињеница да је Хајим С. Давичо (1854–1918) први јеврејски писац у српској књижевности. Међутим, тек у новије време његова личност и дело привукли су већу пажњу истраживача. Дуго низ деценија пре тога многи аспекти његовог дела били су заборављени, а његово име се најчешће доводило у везу са кратким причама у којима је овековечено амбијент и обичаје старе јеврејске четврти у Београду, познате као Јеврејска мала или Јалија³, која је већ у време њиховог објављивања увелико прихватила тековине модерног живота. Велики је парадокс што је баш Давичо, један од пр-

1 ivanavusim@gmail.com; ivucina@yahoo.es

2 Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 „Динамика структура савременог српског језика“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

3 Јеврејска четврт, смештена у делу Београда који је до данас познат као Дорћол, састојала се од неколико улица које су се налазиле у близини Дунава, по којој је и добила назив Јалија (тур. *jaly* „обала“, „брисан простор, ледина“) (Lebl 2001: 17, 435). То је био назив који су користили Срби, док су је Сефарди звали Јеврејска мала (<махала). У модерно доба, када су Сефарди махом прешли на употребу српског језика, прихватили су и назив Јалија (Vučina Simović i Filipović 2009: 64).

вих Сефарда који су се интегрисали и културно асимилovali у српско друштво прихвативши у потпуности његове обичаје и идеје, био такође први и једини који је оставио целовита сведочанства о традиционалном и патријархалном животу Сефарда у Београду, као и један од малобројних сакупљача њихове усмене књижевности.

Без сумње, Давичо је представљао најистакнутију фигуру у друштвеној и културној модернизацији београдских Сефарда, као и у њиховој друштвеној интеграцији и потоњој асимилацији у српску средину – процесима који су се прогресивно развијали у другој половини XIX и почетком XX века. Наиме, он је постао део српског високог друштва, објављивао текстове на српском језику и обављао високе државне функције у време када је већина београдских Сефарда још увек живела у приличној друштвено-економској и језичкој изолацији.

Садржина недатираног анонимног писма⁴ упућеног Давичу сведочи о томе да нису сви Сефарди одобравали начин на који је он писао у својим причама о јеврејској вери и обичајима Сефарда на Јалији. Осим тога, из овог писма, које је сачувано само у преводу са јеврејско-шпанског на српски језик, уочавамо да се неки Сефарди нису слагали ни са његовим начином живота, за који кажу да је „без вере ни националности” (Arhiv Srbije, VД 357). Ипак, изгледа да је отпор модернизацији и интеграцији у српско друштво, који су пружали конзервативнији елементи сефардске заједнице, био узалудан. Касније генерације следиле су пример Давича и неколицине других Јевреја који су се интегрисали у српско друштво, тако да је Давичо, који је у младости представљао изузетан случај у београдској сефардској заједници, постао у зрелом добу пример напредног интелектуалца и космополите, који је утро пут новом језичком и националном идентитету Сефарда⁵ (Vidaković-Petrov 2001[1986]: 115-116; 2010: 308).

2. Биографски подаци

Пишући у сарајевској Босанској вили о свом колеги и пријатељу Кости Петровићу, Давичо је изнео свој изузетно негативан став према брижљивом бележењу и објављивању биографских података знаменитих личности. За њега они који се тиме баве представљају „врст[y] школских надрикнућа“ и „докон[e] прибирач[e] сличних биљежака“ (Davičo 1898b: 113). Упркос оваквим упозорењима, која би могла да објасне зашто су многи подаци из Давичовог живота обавијени велом тајне, не можемо оставити његову биографију по страни. Управо нам она пружа кључне податке за разумевање карактера овог аутора и његове богате интелектуалне заоставштине. Осим тога, будући да проналазимо мање или веће

4 У причи „Буена: прича и слика са Јалије“, Давичо помиње да је било више претећих писама, „пун[их] језовитих клевета и претња“ (Davičo 1913: 30-31)

5 Двојица представника те генерације, Арон А. Алкалај (1880-1973) и Давид А. Алкалај (1897-1981), указали су част Давичу, посветивши неколико текстова његовом животу и делу.

фрагменте његове биографије расуте у бројним примарним и секундарним изворима и да су они често штур и/или противуречни, сматрамо да је потребно да се систематично изнесу. Иста запажања можемо дати и за ауторову библиографију којој стручњаци тек треба да посвете одговарајућу пажњу.

Хајим Давичо је рођен у Београду 5. децембра 1854. године као најстарије дете Самуела (Самуила) и Ермозе Давичо⁶. Родио се у породичној кући свога деде, познатог београдског мењача и трговца Хајима Бахара Давида⁷, која се налазила у самом центру Јеврејске махале, у непосредној близини Старе синагоге (Alkalaj 15.11.1925: 77).

Као дечак, Давичо је провео неколико година у Шапцу, где је завршио основну школу и прве разреде гимназије. Похађао је српску школу захваљујући контактима које је његов отац одржавао са утицајним Србима, а касније је учио и у новооснованој јеврејској школи у Шапцу. Ту је Давичо добро научио хебрејски, као и писање на свом матерњем, јеврејско-шпанском језику (Alkalaj 15.11.1925: 77-78; Alkalaj 01.09.1940: 4).

По повратку породице у Београд, Давичо је наставио да похађа гимназију, а одлазио је на наставу и у јеврејску школу. Забележено је да је као старији гимназијалац писао песме (Alkalaj 15.11.1925: 79). Године 1872. започео је студије права на Великој школи у Београду, а сачувани записници са испита (1873-1875) показују да му је учење ишло од руке (Arhiv Srbije, VŠ, 1873: 91; 1874: 100; 1875: 158). Међутим, након дипломирања није могао да се посвети адвокатури јер у то време Јевреји још увек нису могли да се баве овом професијом. (Alkalaj 15.11.1925: 78; Radenić 1992: 26) Давичови биографи не наводе податак да је радио као секретар Јеврејске општине у Београду за време управе његовог оца Самуела (Самуила). Највероватније је био први Сефард који је имао ту функцију и једини који је у то време савршено познавао српски језик⁸. Из поменутог претећег писма сазнајемо да је Давичо био дуги низ година на овој функцији (Arhiv Srbije, VĐ 357).

6 У бројним документима из XIX века Хајим, његов отац и деда носе очево име као презиме што је у складу са уобичајеном праксом балканских Сефарда да очево име представља презиме, као и то да прворођени син добије име свог деде по оцу. Тако је у овој породици син био Хајим Самуел/ Самуило, отац Самуел/ Самуило Хајим, а деда Хајим Давид. Није тешко претпоставити зашто су власти у Србији половином XIX века подстицале Јевреје да узму јединствено презиме унутар породице. Део празнина које се уочавају у биографији Хајима Давича, свакако бисмо могли приписати томе што се његово име наводило на више начина у различитим изворима.

7 Често се наводи у литератури да је за настанак презимена Давичо заслужан кнез Милош, који је наводно створио овај хипокористик од презимена Давид, које је носио његов пријатељ и повереник и деда Хајима Давича (Jovanović 1992: 123). О богатој историји породице Давичо, вид. Mihailović (1992).

8 Самуел Хајим (Давичо) преузео је управу од Јахијела Руса (1866-1869), првог „модерног“ председника Јеврејске општине у Београду (Alkalaj 1937-1938: 103-104). Имао је два председничка мандата (1869-1880 и 1884-1886). Оба поменута председника ангажовала су Србе као секретаре (Кузман Кузмановић и Јован Новачић), јер све до сездесетих година XIX века није било међу Сефардима добрих познавалаца српског језика (Lebl 2001: 198; Vučina Simović i Filipović 2009: 106-107).

Сачувана документа из марта и априла 1878. године сведоче о учешћу Хајима Давича (односно, Хајима Самуела) у Другом српско-турском рату (1877-1878) у својству писара Војне управе града Ниша (Arhiv Srbije, PO, r. 64: 374, 412; Vučina Simović i Filipović 2009: 106-107). У питању су две молбе, једна у вези са одобравањем Давичовог одсуства ради планираног венчања, док је у другој, Јеврејска општина у Београду тражила од Министарства просвете и црквених дела дозволу да он као општински секретар, продужи одсуство како би завршио своја административна задужења (Arhiv Srbije, PO, r. 64: 412; Vučina Simović i Filipović 2009: 106-107).

Око 1880. године Давичо је ушао у јавни живот. Био је сарадник бројних београдских културних часописа, за које је написао стотинак критика позоришних комада који су изведени на сцени Народног позоришта (1868) и, у мањем броју, критике других књижевних дела (Alkalaj 15.11.1925: 79). Године 1881. објавио је у часопису Отаџбина мемоарски текст насловљен „Слике из јеврејског живота на Јалији београдској“, који је уједно био и његов први текст о сефардском животу на Јалији. Верује се да је овај текст био повод за поменуто претеће писмо.

Захваљујући познанству са министром Јованом Ристићем, Давичо се запослио као писар у Министарству спољних послова Србије. Није нам познато када је примљен у службу, али знамо да је априла 1881. године озваничено његово унапређење (Radenić 1992: 26). Између 1883. и 1888. његово име излази у Државном календару са шематизмом међу именима државних службеника Министарства спољних послова, и то најпре у својству писара, а потом и као вицеkonzула Konzулата Србије у Будимпешти (Radenić 1992: 26; Popović 2010: 238). Из овог града шаље за објављивање у Отаџбини своју прву причу чија је радња смештена на Јалији. У питању је „Науми. Јалијска новелета“ (Давичо 1883). Давичов најдетаљнији биограф, Д. А. Алкалај (15.11.1925: 81), изнео је тврдњу да је несрећни љубавни заплет ове приче инспирисан стварним доживљајима аутора из младости. Ове наводе поткрепљује поменута молба за одсуство у којој је као разлог навео своју женидбу (Arhiv Srbije, PO, r. 64: 374).

Изгледа да се Давичо тек касније, током свог дипломатског службовања у мађарској престоници, оженио Лелом (Јеленом) Давичо, дамом из високог друштва, која је вероватно и сама била јеврејског порекла⁹. Она је била, попут свог мужа, списатељица и сарадница неколико београдских културних часописа¹⁰ тога времена и чланица Српског ученог друштва (Alkalaj 15.11.1925: 78; Vidaković-Petrov 2001[1986]: 115; Mihailović 1992, Popović 2010: 238). Још увек нам је непозната већина биографских и библиографских података о овој несвакидашњој дами, за коју Б. Шљивић-Шимшић (1993) не штеди похвале када говори о њеној авангардној улози у друштвеној и културној еманципацији српских жена.

⁹ Малобројни подаци из литературе о Лели Давичо сугеришу да је била ашкенаског порекла (Mitrović 2014: 69)

¹⁰ Текстови Давичове супруге (Davičo 1887, 1893, 1894) потписани су именом Лела Давичовица,

По повратку у Београд, Давичо је добио место начелника у Министарству спољних послова, а касније је био службеник и Министарства привреде и начелник Министарства финансија (Alkalaj 15.11.1925: 78). Захваљујући марљивим извештајима¹¹ које је Давичо слао својим претпостављенима у Министарству спољних послова, располажемо мноштвом вредних података о његовом деловању у својству главног конзула Србије у Трсту у периоду између 1897. и 1900. године (Popović 2010: 238; Mitrović 2014: 73-85).

Између службовања у Будимпешти и Трсту, Давичо је објавио разне књижевне и мемоарске текстове, међу којима се истичу „Јалијске зимње ноћи: Луна“ (Davičo 1888), „Перла. Слика из београдске јеврејске мале“ (Davičo 1891) и „Једне вечери на Јалији (Davičo 1895). Из овог времена датирају и „Заљубљени ђак. Хумореска из београдског живота“ (Davičo 1889) и „Веридба на таласима“ (Davičo 1890), једине Давичове приче за које знамо да нису смештене у сефардски амбијент. За време његовог боравка у Трсту, у Београду је изашла из штампе његова једина књига – Са Јалије. Науми – Луна – Перла (Davičo 1898a), у којој су прештампане три приче које је раније објавио у часопису Отаџбина.

Давичова дипломатска каријера завршила се у Трсту његовим пензионисањем 1900. године (Popović 2010: 238). Од 1901. године живео је у Минхену и из овог града слао своје текстове и преводе за разне српске и стране часописе. Од 1902. до 1913. био је редовни дописник листа Трговински гласник из Београда (Alkalaj 15.11.1925: 78, 80). Године 1913. објављена је у четири броја часописа Дело његова последња прича, „Буена. Прича и слика са Јалије“.

За време Првог светског рата брачни пар Давичо живео је у Швајцарској (Alkalaj 15.11.1925: 78), где је наш писац и умро на самом крају рата. У многим изворима погрешно се наводи 1916. као година његове смрти, али некролог објављен на француском језику марта 1918. године у часопису *La Serbie* из Женева, открива тачне податке (Popović 2010: 241).

3. Давичо – човек од пера

Хајим Давичо постао је познат српској публици 80-их и 90-их година XIX века по својим бројним и разноврсним текстовима који су излазили у тадашњој штампи (позоришне и књижевне критике, приче, мемоарски текстови, преводи, фолклористичке белешке, дописи из иностранства итд.). Дуги низ година писао је за најпознатије српске културне, политичке и економске часописе тога доба (Alkalaj 15.11.1925: 79): Отаџбина, Исток, Видело, Коло, Побратимство, Босанска вила, Бранково коло, Нова искра, Дело, Трговински гласник, *La Serbie* и др.

Давичове позоришне критике, које су објављиване у Виделу (1880) и Отаџбини (1880-1883), премашују стотину. Оне су својевремено уживале велику пажњу и углед међу српском публиком (Stojković 1933: 42-43).

11 Поменути извештаји доступни су и у штампаној форми (Perišić et al ²2013).

Велики познавалац историје српског позоришта, Боривоје С. Стојковић, анализирајући Давичово учешће у српском позоришном животу с половине XIX века, забележио је да је он „(...) несумњиво, даровит, знатнији позоришни рецензент, с извесним, заиста дилетантским цртама, али не и тако бројним и јаким као код многих из његовог времена (...)“ (Stojković 1933: 43). Исти аутор истиче, као Давичове посебне квалитете, његову ерудицију и добро познавање позоришта, а његове позоришне критике оцењује као врло искрене и директне. Управо због тога су га критике коштале бројних полемика и свађа, а понекад чак и батина (Alkalaj 15.11.1925: 79; Stojković 1933: 43).

Захваљујући сефардским темама и мотивима Давичових прича, мемоарских текстова и фолклористичких цртица, објављиваних повремено између 1881. и 1913. године, као и у књизи Са Јалије, српска публика тога времена могла је да упозна живот и обичаје београдских Сефарда у оријентално доба¹² (Milošević 1967: 129; Vidaković-Petrov 2001[1986]: 119-120). Посебно су значајне његове приче насловљене према протагонисткињама: „Науми“, „Луна“, „Перла“ и „Луна“, јер нуде сликовите описе традиционалног сефардског миљеа и драгоцене податке о друштвеној и приватној историји становника Јалије. Осим сличности у насловима, ове приче повезује и заједничке тематске и стилске нити. Њихова главна радња је готово увек љубавна, са крајем који је само понекад трагичан, јер заљубљени парови обично успевају да савладају препреке које им намеће патријархално друштво. Поменуте приче повезује и то што се у главну радњу умећу (са мање или више успеха) краће или дуже епизоде. Оне често говоре о стварним ликовима, обичајима и догађајима, па се тако стварност и фикција преплићу како би се што верније осликао традиционални сефардски живот на Јалији.

Као фолклориста, Хајим Давичо је усмерио своје сакупљачке напоре највише ка сефардским пословицама. Током свог службовања у Будимпешти, у целини је уступио своју збирку рабину Мејеру Кајзерлингу (Meyer Kayserling) из Будимпеште. Он је објавио 1889. у својој књизи *Refranes o proverbios españoles de los judíos españoles* (Шпанске пословице или мудре изреке шпанских Јевреја) и 1890. године као додатак својој библиографији сефардских књига. Кајзерлингова захвалница с почетка дела из 1889. године сведочи о томе да су Давид, Бењамин (Бенко), Јакоб и Рахела Давичо помогли своме брату у сакупљању пословица (Kayserling 1889: 3, нав. према: Јовановић 2014: 985). Исту збирку Давичо је објавио у часопису Отаџбина, али у преводу на српски језик, насловивши је „Јалијске пословице“ (Davičo 1892: 654-665; Vidaković-Petrov 2001[1986]: 116; Tutunović 2011: 21-22). Из текста који претходи тематски организованом листи пословица, сазнајемо да је Давичо отпочео свој сакупљачки рад приликом прикупљања материјала за своје књижевне описе сефард-

¹² Јеврејска четврт коју описује Давичо настала је убрзо пошто су Османлије освојиле Београд (1521), вероватно 30-их година XVI века. Све до 70-их година XIX века, готово сви београдски Сефарди живели су тамо а, „по улицама се јасно и гласно чуо њихов шпањолски језик“ (Alkalaj [1954]: 146)

ских обичаја на Јалији, али и околности у којима је уступио своју збирку Кајзерлингу (Davičo 1892: 655).

Када се ради о формама усмене књижевности у Давичовим причама, треба нагласити да начин на који их писац користи показује да га оне не занимају саме за себе. Наиме, он смешта фолклорне елементе, који су већином у вези са разним народним веровањима, са циљем да створи шири контекст етничких и верских традиција. Жељко Јовановић (2014) истиче „двоструку функцију” коју има такав поступак у причи „Науми”, али исто запажање могло би да се примени и на друге фолклорне елементе у Давичовим причама. С једне стране, они служе да истакну везу Сефарда са шпанским наслеђем (Jovanović 2014: 983), док, с друге, имају и функцију да уведу и продубе радњу. На тај начин, усмена књижевност се појављује у функцији нарације. У контексту употребе сефардске фолклорне грађе, треба споменути и то да је Хајим Давичо објавио у осам бројева листа Видело из Београда текст под називом „Женске Шале - Шпањолска Прича Тије Бохоре ла Комерчере са београдске Јалије“, за који је навео да представља фолклорну причу коју је чуо од једне информанткиње са Јалије (Davičo 1885). Међутим, Ж. Јовановић (Jovanović 2014) оповргнуо је њено порекло из народне традиције, указавши да се ради о преводу на српски језик приче „Los tres maridos burlados“ („Три изиграна мужа“), коју је написао познати шпански писац Тирсо де Молине (Tirso de Molina) у оквиру дела Толедски летњиковци (*Cigarrales de Toledo*, 1624).

Једно од Давичових интересовања било је и књижевно превођење на српски језик, и то нарочито превођење драмских дела са немачког, италијанског и, највише, са шпанског (Alkalaj 15.11.1925: 79). Превео је више шпанских драмских и прозних дела, самостално или у сарадњи са братом Бенком¹³ (Pulido 1905: 400-402; Stojanović 1999: 501-510). Од шпанских драмских писаца чија су дела браћа превела за извођење на српској сцени, истичу се Харценбуш (Hartzenbusch), Војвода од Риваса (Duque de Rivas), Ечегарај (Echegaray), Бенавенте (Benavente), Родригес Руби (Rodríguez Rubí), Тамајо и Баус (Tamayo y Baus), Гимера (Guimerá) и Кампоамор (Camproamor) (Stojanović 2009: 383; Jovanović 2014). Према речима Јасне Стојановић (2009: 383), Давичо је „први преводац два Сервантесова драмска текста међу Србима“¹⁴: „Судија за брачне парнице” („Juez de los divorcios”, 1905а) и „Опсенарије” („Retablo de las maravillas“, 1905b). Иста ауторка истиче да је Хајим Давичо имао удела и у објављивању првог целовитог превода Дон Кихота на српски језик (1895-1896). Наиме, он је заједно са Љубомиром Недићем (Davičo i Nedić 1896: 62-63), написао позитивну рецензију за превод који је начинио Ђорђе Поповић-Даничар (Stojanović 1998; 1999: 502-503).

4. Ренегаџи или иаџриоша?

13 Бенко Давичо (1913-1870) био је познати београдски адвокат и културни радник.

14 За критички осврт на ове преводе вид. Stojanović (1999: 506-508).

У есеју о животу и делу Хајима Давича, Давид А. Алкалај инсистира на пишевом високом степену јеврејског патриотизма и улози коју је имао у дипломатској кампањи која је имала за циљ да се Јевреји у Србији изједначе у својим грађанским правима са Србима, што је и остварено 1888. године¹⁵ (D. A. Alkalaj 15.11.1925: 85). Како је Давичо био секретар Јеврејске општине у Београду 70-их година XIX века, и активности које спомиње Алкалај биле су саставни део његовог посла, поставља се питање у којој мери се он лично залагао за ове иницијативе. Сумња се свакако повећава када се узме у обзир да је Давичо у својим текстовима избегавао идентификацију са јеврејском вером и културом, на пример, примењујући доследно треће лице множине за именовање Јевреја. Осим тога, у бројним текстовима он отворено изражава своје изразито просрпске ставове (Radenić 1992: 27-28; Lebl/ Lebel 2001: 153-155, 2007: 149-150).

Ипак, сачуван је један документ који потврђује да је Давичо једном приликом отворено стао у одбрану својих сународника. У питању је мало позната брошура¹⁶ од 26 страна потписана иницијалом „х...“¹⁷, чији наслов гласи Из мрзости у – пакост! (Београд, 1904). У овом тексту, писац оштро критикује антисемитску брошуру коју је објавио извесни А. С. у Београду исте године, насловивши је Књига о Јеврејима: Свеска 1. Код кога треба да купујемо? Давичо чврсто и детаљно брани српске Јевреје од свих оптужби које су изнете, али пажњу привлачи начин на који се аутор при томе идентификује са српским народом. Не само што пише о Јеврејима у трећем лицу множине, већ и себе експлицитно убраја међу Србе, па чак и међу хришћане (Davičo 1904: 23-25). Давичо је, попут других Сефарда који су то учинили након њега, прихватио српску националну идеју¹⁸ и, у складу са општом тенденцијом, све више замењивао свој етнички, јеврејско-шпански, српским језиком (Filipović i Vučina 2012). Ипак, сматрамо да се не ради још увек о етничкој асимилацији (каква је уследила након Другог светског рата), већ о високом степену културне асимилације. У прилог наведеном говоре подаци о томе да су српски Сефарди већином себе сматрали и српским и јеврејским патриотима (Koljanin 2008: 173).

5. Давичо између славе и заборав

Давичо и чланови његове породице били пријатељи и сарадници познатих српских интелектуалаца, а он и његова супруга били су потпу-

15 За детаље вид. Radenić (1992).

16 Само Palavestra (1998: 196) спомиње ову брошуру.

17 Давичо је често потписивао своје текстове иницијалима и псеудонимима као што су Хм, Ми-јах и Х (Rorović 2010: 239). То понекад доводи до недоумица у вези са ауторством појединих његових текстова. На пример, два чланка у Трговинском гласнику из 1903. године потписана су словима М и М. Д. јер је вероватно у припреми за штампу ћирилично „Х“ погрешно протумачено.

18 Српски Јевреји су се чак изјашњавали званичном етикетом „Срби Мојсијеве вере“ или „Мојсијевци“ (Jovanović 1992: 137).

но прихваћени међу београдском и српском елитом. Давича је увео српске књижевне кругове велики научник, дипломата и политичар Стојан Новаковић, који је, по сведочењу Д. А. Алкалаја (Alkalaj 15.11.1925: 79) показао велико занимање за Давичове описе Јалије. О статусу који су Давичови уживали говоре и Хајимово чланство у Културно-уметничком одбору Народног позоришта (1881-1893) (Mihailović 1992: 268), као и учешће оба супружника у раду првог удружења књижевника у Србији, Књижевно-уметничке заједнице (1892-1897) (Milošević 1967: 133; Popović 2010: 239).

Упркос свему наведеном, Давичова књижевна дела остала су на маргинама српске књижевне историје. Његове приче су лепо прихваћене у своје време и код шире публике и у књижевним круговима, али их ни ондашњи ни каснији књижевни критичари нису уврстили у историје српске књижевности (Davičo 1895; Alkalaj 15.11.1925: 79; Lebel 2007: 150).

Личност и дело Хајима Давича у више наврата су отргнути од заборава. Пре Другог светског рата за то су били заслужни текстови Давида Алкалаја (15.11.1925; 1930), Арона Алкалаја (01.09.1940) и Боривоја С. Стојковића (1930; 1933). Први од њих забележио је:

„Хајим С. Давичо (...) није довољно познат ни самим [Б]еограђанима, а још мање Јеврејима изван Београда. (...)

Овим се жели да упозна једна светла фигура, која је чинила част београдским Јеврејима (...)” (Alkalaj 15.11.1925: 74).

Занимљиво је да ни током Другог светског рата, када су немачке окупационе власти у Србији забраниле дела јеврејских аутора, име Хајима Давича није забележено ни на једном од сачињених спискова (Marković i Filipović 2012).

У послератном периоду, на Давича је први подсетио Михаило Б. Милошевић који је 1967. године припремио његову биографију за часопис Јеврејски алманах, а потом је Кринка Видаковић-Петров у свом докторском раду и у књизи објављеној 1986. године под насловом Култура шпанских Јевреја на југословенском тлу, истакла значај Давича као културног радника и начинила прву критичку анализу његових прича. Деведесетих година прошлог века уследило је прештампавање две његове приче (Davičo 1994; 1997), као и објављивање низа историографских и филолошких радова у којима су разматрани Давичова биографија и/или извесни аспекти његовог опуса (Mihailović 1992; Radenić 1992; Palavestra 1998; Stojanović 1998, 1999). За ширење и популаризацију Давичових прича међу савременим читаоцима у Србији највећу заслугу има издање које је приредио Васа Павковић 2000. године. У новије време све су бројнији научни радови који се баве Давичом и његовим делом (Nenin 2007; Stojanović 2009; Davidović 2010; Popović 2010; Vidaković-Petrov 2010; Jovanović 2014; Mitrović 2014). И разне студије о историји, култури и језику београдских Јевреја поклониле су мању или већу пажњу овом писцу

(Palavestra 1998; Lebl/ Lebel 2001, 2007; Vučina Simović i Filipović 2009; Tutunović 2011 итд.).

На крају овог осврта на живот и дело Хајима Давича, можемо закључити следеће, делимично парафразирајући речи Ј. Стојановић (1999: 509): неоспорна је чињеница да се овај аутор повремено показивао више као заљубљеник у културу и уметност, него као новинар, писац, критичар и преводилац у савременом смислу, али та чињеница не би требало да умањи ни значај његове разноврсне интелектуалне заоставштине, као ни наше интересовање за њу. Она је настала у преломном времену како за српско друштво и културу тако и за јеврејску, сефардску заједницу. И једној и другој су у то време били преко потребни свестрани интелектуалци попут Давича, који су умели да приближе дух модерне културе и да својим умећем и космополитизмом постану пример наступајућим генерацијама.

Литература

- A. S. (1904): A. S., *Knjiga o Jevrejima: Sveska 1. Kod koga treba da kupujemo?*, Beograd: Industrijska štamparija.
- Alkalaj 01.09.1940: A. Alkalaj, Hajim S. Davičo (1854-1916), *Vesnik Jevrejske sefardske veroispovedne opštine*, II, 21, Beograd, 4-6.
- Alkalaj [1954]: A. Alkalaj, Purim u jevrejskoj mahali, Beograd: *Jevrejski almanah* 1954, Beograd, 146-152.
- Alkalaj 15.11.1925: D. A. Alkalaj, Hajim Davičo, književnik sa Jaliје, *Gideon*, VI, 4-5, Zagreb, 74-85. [Preštampano u: *Jevrejski život*, II, 69-72, 75 (1925), Sarajevo. *Samouprava*, 81 (11.04.1925), Beograd.]
- Alkalaj 1930: D. A. Alkalaj, Haim S. Davičo kao pozorišni kritičar, *Pregled*, IV, 5, sv. 73, Sarajevo, 11-15.
- Alkalaj 1937-1938: D. A. Alkalaj, Sefardska opština u Beogradu šezdesetih godina XIX veka, *Jevrejski narodni kalendar 1937-1938*, III, Beograd, 101-112.
- Arhiv Srbije, Pokloni i otkupi (PO), r. 64: 374, 412.
- Arhiv Srbije, Velika škola (VŠ), 1873: 91; 1874: 100; 1875: 158.
- Arhiv Srbije, Vladan Đorđević (VĐ), r. 357.
- Vidaković-Petrov 2001[1986]: K. Vidaković-Petrov, *Kultura španskih Jevreja na jugoslovenskom tlu*, Beograd: Narodna knjiga, Alfa.
- Vidaković-Petrov 2010: K. Vidaković-Petrov, Identity and Memory in the Works of Haim S. Davicho, u: P. Díaz-Mas i M. Sánchez Pérez (red.), *Los sefardíes ante los retos del mundo contemporáneo. Identidad y mentalidades*, Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), 307-316.
- Vučina Simović i Filipović 2009: I. Vučina Simović i J. Filipović, *Etnički identitet i zamena jezika u sefardskoj zajednici u Beogradu*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Davičo 1881: H. S. Davičo, Slike iz jevrejskog života na Jaliји beogradskoj, *Otađzbina* 3, 7, sv. 26, Beograd, 296-301.
- Davičo 1883: H. S. Davičo, Naumi. Jalijska noveleta, *Otađzbina*, V, XIV, sv. 55, Beograd, 321-336.

- Davičo 1885: H. S. Davičo, Ženske Šale - Španjolska Priča Tije Bohore la Komerčere sa beogradske Jaliје, *Videlo*, 41 (26.02.1885), 43 (28.02.1885), 45 (02.03.1885), 46 (03.03.1885), 47 (05.03.1885), 48 (06.03.1885); 49 (07.03.1885, 50 (08.03.1885), Beograd.
- Davičo 1888: H. S. Davičo, Jalijske zimmnje noći: 1. Luna, *Otađzbina*, VII, XX, 79, Beograd, 345-356.
- Davičo 1889: H. S. Davičo, Zaljubljeni đak. Humoreska iz beogradskog života, *Kolo*, I, 1, Beograd, 34-36.
- Davičo 1890: H. S. Davičo, Veridba na talasima, *Otađzbina*, IX, XXVI, 102, Beograd, 174-195.
- Davičo 1891: H. S. Davičo, Perla. Slika iz beogradske jevrejske male, *Otađzbina*, X, XXIX, 115, Beograd, 333-358.
- Davičo 1892: H. S. Davičo, Jalijske poslovice, *Otađzbina*, X, XXXII, sv. 129, Beograd, 654-665.
- Davičo 1895: H. S. Davičo, Jedne večeri na Jaliји, u: *Vojislavljeva spomenica*, Beograd, 36-39.
- Davičo 1898a: H. S. Davičo, *Sa Jaliје. Naumi – Luna – Perla*, Beograd: Izdanje knjižare D. M. Đorića.
- Davičo 1898b: H. S. Davičo, Kosta Petrović, srpski književnik, *Bosanska vila*, XIII, 8, 113-115.
- Davičo 1904: H. S. Davičo, *Iz mrzosti u – pakost!*, Beograd: Štampariја „Kod Prosvete“.
- Davičo 1913: H. S. Davičo, Buena. Priča i slika sa Jaliје, *Delo*, XVIII, 66, 2 (februar 1913), 161-172; 66, 3 (mart 1913), 361-370; 67, 1 (april 1913), 20-31; 67, 2 (maj 1913), 181-190.
- Davičo 1994: H. S. Davičo, Perla, u: A. Jerkov, (red.), *Antologija beogradske priče*, 2 t., Beograd: Vreme knjige, 220-242.
- Davičo H. S. Davičo, Jedne večeri na Jaliји, D. Albahari i V. Milinčević (red.), *Skadarliја*, 11 (proleće 1997), Beograd.
- Davičo 2000: H. S. Davičo, *Priče sa Jaliје*, V. Pavković (red.), Beograd: Centar za stvaralaštvo mladih.
- Davičo i Nedić 1896: H. S. Davičo i Lj. Nedić, O srpskom prevodu Don Kihota, *Bosanska vila*, 4, Sarajevo, 62-63.
- Davičo, L. 1887: L. Davičo, Balska noć, *Otađzbina*, VI, XVII, 67, Beograd, 352-360.
- Davičo, L. 1893: L. Davičo, Dva ženska portreta, u: *Smiljevac. Veliki narodni kalendar (sa slikama)*, Beograd.
- Davičo, L. 1894: L. Davičo, Pesnik i žena, u: *Smiljevac. Veliki narodni kalendar (sa slikama)*, Beograd, 63-68.
- Davidović 2010: R. Davidović, *Od Daviča do Čelebonovića: ulice beogradskih Jevreja*, Beograd: Čigoја.
- Filipović i Vučina 2012: J. Filipović i I. Vučina Simović, El judeoespañol de Belgrado (Serbia): un caso paradigmático de desplazamiento lingüístico en los Balcanes, *Hispania. A journal devoted to the teaching of Spanish and Portuguese*, 95, 3, Washington, 495-508.
- Haim Davitcho 30.03.1918: Haim Davitcho, La Serbie, III, 13, Genève, 3.
- Jovanović, 1992: N. Jovanović, Pregled istorije beogradskih Jevreja do sticanja građanske ravnopravnosti, u: R. Samardžić (red.), *Zbornik 6: Studije, arhivska i memoarska građa o istoriji beogradskih Jevreja*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Jevrejski istorijski muzej, 115-167.

- Jovanović 2014: Ž. Jovanović, Haim Davičo's Text *Ženske Šale (Women's Jokes): A Sephardic Folktale or a Serbian Translation of Tirso de Molina's Los tres maridos burlados?*, *Bulletin of Spanish Studies: Hispanic Studies and Researches on Spain, Portugal and Latin America*, 91, 7, London, 981-1002.
- Kayslerling 1889: M. Kayslerling, *Refranes o proverbios españoles de los judíos españoles*, Budapest: Imprenta de Sr. C. L. Posner e hijo.
- Kayslerling 1890: M. Kayslerling, *Biblioteca Española- Portuguesa- Judaica. Dictionnaire Bibliographique des Auteurs Juifs, de Leurs Ouvrages Espagnols et Portugals et des Oeuvres sur et contre les Juifs et le Judaïsme. Avec un Aperçu sur la Littérature des Juifs Espagnols et une Collection des Proverbes Espagnols*, Strasbourg: Charles J. Trubner.
- Koljanin 2008: M. Koljanin, *Jevreji i antisemitizam u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941*, Beograd: Institut za savremenu istoriju.
- Lebel 2007: J. Lebel, *Until 'The Final Solution'. The Jews in Belgrade 1521-1942*, Bergenfield, NJ: Avotaynu.
- Lebl 2001: Ž. Lebl, *Do „konačnog rešenja“: Jevreji u Beogradu 1521-1942*, Beograd: Čigoja.
- Marković i Filipović 2012: N. Marković i D. Filipović, *Zabranjivanje knjiga u okupiranoj Srbiji 1941-1944*, Beograd: Univerzitetska biblioteka Svetozar Marković.
- Mihailović 1992: M. Mihailović, *Dve stotine godina porodice Hajim-Davičo u Beogradu*, u: R. Samardžić, (red.), *Zbornik 6: Studije, arhivska i memoarska građa o istoriji beogradskih Jevreja*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Jevrejski istorijski muzej, 249-276.
- Milošević 1967: M. B. Milošević, Hajim S. Davičo (1854-1918), *Jevrejski almanah 1965-1967*, Beograd, 129-135.
- Mitrović 2014: B. Mitrović, *From "Court Jew" Origins to Civil-Servant Nationalism: Hajim S. Davičo (1854-1916)*, *Quest. Issues in Contemporary Jewish History*, 7, Milano, 66-89.
- Nenin 2007: M. Nenin, Hajim S. Davičo, u: Č. Popov et al (red.), *Srpski biografski rečnik*, t. 3, Novi Sad: Matica srpska, 59.
- Palavestra 1998: P. Palavestra, *Jevrejski pisci u srpskoj književnosti*, Beograd: Institut za književnost i umetnost.
- Pavković 2000: V. Pavković, *Predgovor: Pripovedač Hajim S. Davičo*, u: H. S. Davičo, *Priče sa Jalije*, V. Pavković (red.), Beograd: Centar za stvaralaštvo mladih, 5-17.
- Perišić et al 2013: M. Perišić, *Generalni konzulat Kraljevine Srbije u Trstu 1884-1914*, Beograd: Arhiv Srbije.
- Popović 2010: M. Popović, *Ličnost Hajima S. Daviča*, *Zbornik radova Pravnog fakulteta Novi Sad*, 44, 1, 237-242.
- Pulido 1905: Á. Pulido, *Españoles sin patria y la raza sefardí*, Madrid: Establecimiento tipográfico de E. Teodoro.
- Radenić 1992: A. Radenić, *Jevreji u Srbiji. Narodni poslanici Jevreji u Skupštini Srbije 1878-1888*, u: R. Samardžić, (red.), *Zbornik 6: Studije, arhivska i memoarska građa o istoriji beogradskih Jevreja*, Beograd: Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Jevrejski istorijski muzej, 1-114.
- Servantes Saavedra 1905a: M. Servantes Saavedra, *Sudija za bračne parnice. Dramski intermeco od M. Servantesa*, prev. Hajim S. Davičo, *Nova iskra*, 5, Beograd, 145-149.
- Servantes Saavedra 1905b: M. Servantes Saavedra, *Opsenarije. Međučin Miguela de Servantesa Saavedre*, prev. Hajim S. Davičo, *Delo*, X, 36, 2, Beograd, 234-235.

- Stojanović 1998: J. Stojanović, Prva ocena Daničarevog prevoda Servantesovog „Don Kihota”, *Letopis Matice srpske*, 462, 4, 504-508.
- Stojanović 1999: J. Stojanović, Hajim Davičo, traductor y crítico de Cervantes en las letras serbias, *Anales Cervantinos*, XXXV, Madrid, 501-510.
- Stojanović 2009: J. Stojanović, Dragocen doprinos Sefarda poznavanju Servantesa u Srbiji i Jugoslaviji, u: D. Sindik (red.), *Zbornik 9: Studije, arhivska i memoarska građa o Jevrejima Jugoslavije*, Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, Jevrejski istorijski muzej, 381-402.
- Stojković 1930: B. Stojković, Haim S. Davičo kao pozorišni kritičar, *Pregled*, 73, Sarajevo, 11-15.
- Stojković 1933: B. Stojković, *Istorijski pregled srpske pozorišne kritike*, Sarajevo: Štamparija «Bosanska pošta». [Preštampano iz: *Pregled*, Sarajevo]
- Tutunović 2011: D. Tutunović, *Sefardska narodna književnost: tradicija prenošenja i očuvanja kulturnog nasleđa španskih Jevreja u Srbiji*, Beograd: Filološki fakultet u Beogradu. [Magistarski rad u rukopisu, objavljen 2015. pod naslovom: *Tragovi u snegu: Sefardska narodna književnost: tradicija prenošenja i očuvanja kulturnog nasleđa španskih Jevreja u Srbiji/ Beogradu*, Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, Jevrejski istorijski muzej u Beogradu.]
- Šljivić-Šimšić 1993: B. Šljivić-Šimšić, Women in Life and Fiction at the Turn of the Century (1884-1914), *Serbian Studies*, 7, 2, 106-122.

Ivana J. Vučina Simović

LIFE AND WORK OF HAIM S. DAVICHO (1854-1918) BETWEEN FAME AND OBLIVION

Summary

This paper discusses the most important aspects of biography and multifarious intellectual legacy of Haim S. Davicho, the first Jewish writer and cultural worker in context of Belgrade and Serbia. Based on a critical analysis of available archival materials and texts printed in Serbian periodicals from the late nineteenth and early twentieth century, as well as on the increasing secondary literature, the reader is offered a systematic overview of the key facts about the life and work of this versatile intellectual. Also, this paper seeks to place the presented data in an appropriate cultural and historical context, because only this way they can be of benefit to current and future researchers who study either life and work of this author or the watershed period in Serbian culture and history in which he acted.

Keywords: Haim S. Davicho, Sephardim in Belgrade, Yalia, modernization, emancipation, Serbian periodicals, folklore, translated literature, integration, cultural assimilation.

Примљен 11. септембра 2015. године
Прихваћен 30. септембра 2015. године